

УДК 94(477)

Володимир Ткач

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВСЕСОЮЗНОГО ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ 1989 РОКУ ТА ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕПИСУ 2001 РОКУ)

У цій статті автор досліджує зміни в структурі населення Тернопільської області згідно з результатами Всесоюзного перепису населення 1989 року та Всеукраїнського перепису 2001 року, розглядає зміни, з'ясовує нові тенденції, порівнює вплив на поведінку населення національної політики СРСР та України на прикладі однієї області. Стаття дає змогу проаналізувати демографічні і соціально-економічні характеристики, визначити етнодержавні закономірності розвитку області упродовж 1989–2001 рр.

Ключові слова: населення, національна структура, перепис населення, СРСР, Україна.

Проведення переписів населення зумовлено необхідністю отримання об'єктивних і цілісних даних щодо загальної кількості громадян країни, встановлення закономірностей розвитку за певний період та окреслення перспектив співіснування представників різних національностей.

До нашої уваги взято результати двох останніх переписів населення – 1989 та 2001 років для Тернопільської області. Упродовж 12–19 січня 1989 р. проводився Всесоюзний перепис населення в СРСР, а станом на 5 грудня 2001 р. – Всеукраїнський перепис населення.

Дослідження покликане з'ясувати нові тенденції розвитку та порівняти вплив на поведінку населення національної політики СРСР та України на прикладі однієї області.

Об'єкт дослідження – національні меншини, етнонаціональні групи та національні культурно-освітні товариства що функціонують в області.

Предмет дослідження – кількісні показники національної структури населення Тернопільської області.

Мета статті – дослідити тенденції та закономірності етнонаціональних процесів у Тернопільській області.

Завдання публікації дати прогностичну оцінку міграційним та асиміляційним явищам, які матимуть місце в Тернопільській області у найближчі роки.

Попередні результати Всесоюзного перепису населення 1989 року в Тернопільській області, опубліковані у 1990 році в місцевій газеті "Вільне життя" [10], а результати Всеукраїнського перепису 2001 року, видані Тернопільським обласним управлінням статистики в окремому збірнику [7].

У 1989 році в області проживали представники 51 національності та народності і постійне населення складало 1163974 особи [10, с. 2], а у 2001 році зафіксовано 85 етнічних груп та 1138500 осіб [7, с. 5]. За дванадцять років населення Тернопільської області скоротилось на 25474 особи, що складає 2,19 %, але на 34 % зросла кількість представлених нових етносів.

Щодо поділу за статтю в усіх найчисельніших національностей в основному прослідковується співвідношення чоловіки-жінки як 4,5 до 5,5. У 1989 так і в 2001 роках на Тернопільщині найчисленнішим є корінне українське населення – відповідно 96,77 % та 97,81 % від усього населення. Згідно з підсумками перепису 2001 року в області виділились окремі етнографічні групи українського етносу в кількості 364 особи, найбільш численними із них є лемки – 346 осіб, гуцули – 14 і русинів 4 особи [7, с. 6].

У таблиці 1 подана перша десятка найчисленніших національних груп, кількісні зміни та співвідношення між переписами.

Таблиця 1

№ п/п	Національна група	Дані перепису 1989 року	Дані перепису 2001 року	Різниця між результатами переписів	Підсумки перепису 2001 рік у % до 1989 року
1	українці	1126395	1113516	12879 (-)	98,86
2	росіяни	26610	14194	12416 (-)	53,34
3	поляки	6704	3856	2848 (-)	57,52
4	євреї	693	167	526 (-)	24,01
5	білоруси	1599	968	631 (-)	60,54
6	молдавани	373	356	17(-)	95,44
7	татари	189	130	59(-)	68,78

8	вірмени	165	259	94(+)	156,97
9	грузини	100	109	9(+)	109
10	німці	100	139	39(+)	139

За дванадцять років найпомітніше скоротилось єврейське населення – 75,99 %, росіян – 46,66 %, поляків – 42,48 %. З наведеної таблиці випливає, що в області суттєво зросло населення вірмен – на 56,97 %, німців – 39 % та грузин – 9 %. За досліджуваний період в області на 266 осіб зросла кількість представників інших національностей – 4265 осіб у 1989 році (0,3 %) [10, с. 2] та 4531 особа у 2001 році відповідно (0,4 %) [7, с. 4–7], що на 0,1 % більше.

Заслуговує на увагу порівняльний аналіз малочисленних етносів. За цим показником відслідковуємо появу представників нових етнічних груп. За одним із них, у 1989 році, в області проживали – абхазець, бурятка, черкес, афганець, китаєць [8, с. 15–21], а у 2001 рік – англієць, афганець, балкарець, голландець, гірський єврей, калмик, канадець, кет, китаєць, кримчак, кубинець, індус, табасаранець, талиш, турок-мехетинець, ульч, якут [7, с. 4–7].

По два представники: 1989 рік – лекційки [8, с. 15]; 2001 рік – албанці, ассирійці, австралійці, в'єтнамці, іспанці, кримські татари, кумики, нівхи, орочі, серби, уйгури, ханти, чуванці [7, с. 4–7]. По три представники: 1989 рік – лезгіни, якути, ненці, серби [8, с. 15–21]; 2001 рік – італійці, караїми, фоки [7, с. 4–7].

Дослідники відзначають той факт, що зростає кількість осіб, яким важко визначитись зі своєю національною приналежністю. Згідно з Всеукраїнським переписом населення 2001 року в Тернопільській області, таких виявилось 3465 осіб [7, с. 17]. Такий чинник властивий змішаним сім'ям у досліджуваному нами регіоні України.

Згідно з даними перепису 1989 року, 98,8 % всього населення області вважали рідною мовою мову своєї національності. Найвищий відсоток тут мають: українці – 99,7 %, росіяни – 92,3 %, угорці – 72,9 %, молдавани – 67,8 %, грузини – 63 %, литовці – 63,5 %, вірмени – 57,6 % та латвійці – 56,8 %. Найменше володіють мовою своєї національності євреї (17,6 %) та поляки (8,7 %) [10, с. 2].

Цього ж року громадськими організаціями проведено соціологічне дослідження мовних тенденцій в установах, організаціях та підприємствах Тернопільської області. Цікавим є той факт, що 5,4 % державних службовців в побуті і на роботі послуговуються російською мовою [9, с. 3].

У 2001 році 99,8 % українців вважали рідною мовою своєї національності, серед найчисельніших груп населення ці показники наступні: росіяни – 80,33 %, угорці – 65,88 %, вірмени 63,32 %, молдавани – 62,64 %, литовці – 55,55 % та грузини – 51,37 %. Найменше послуговуються рідною мовою поляки – 8,5 % та євреї – 7,78 % [7, с. 7-18].

Проаналізувавши результати переписів за мовною ознакою бачимо, що показник українського населення майже не змінився – лише плюс 0,1 %, у росіян мінус 11,97%, угорці – мінус 7,02 %, молдавани – мінус 5,16 %, грузини – мінус 11,7 %, литовці – мінус 7,95 %. Лише у вірмен на 5,72 % зросла кількість осіб, що рідною визнають свою мову. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що за досліджуваний період їх кількість зросла на 56,97 %, які ще не встигли асимілюватись. Саме вони дали приріст цьому показнику.

Помітними залишаються тенденції до асиміляції у євреїв – мінус 9,82 % та поляки – мінус 0,2 %.

Згідно з даними перепису 1989 року українську мову назвали рідною 8586 осіб неукраїнського населення (22,8 %), в тому числі серед поляків – 87,1 %, білорусів – 16,2 %, молдаванів – 16,1 %, вірменів – 13,9 %, євреїв – 12,6 %. У той же час, бачимо що чітко прослідковується тенденція русифікації вірменського населення – 28,5 %, білорусів – 37,3 % та особливо євреїв – 69,7 % [10, с. 2]. Серед росіян 7,7 % рідною вважали українську мову. Результати перепису 2001 року за мовною ознакою подані у таблиці 2.

Таблиця 2

№ п/п	Національність	Кількість	Мова своєї національності	Українська мова	Російська мова
1	росіяни	14194	11403 (80,33 %)	2778 (19,57 %)	-
2	поляки	3856	330 (8,55 %)	3477 (87,17 %)	42 (1,08 %)
3	білоруси	968	388 (40,08 %)	369 (38,11 %)	208 (21,48 %)
4	вірмени	259	164 (63,32 %)	63 (24,32 %)	32 (12,35 %)
5	євреї	167	13 (7,78 %)	89 (53,29 %)	65 (38,92 %)
6	молдавани	356	223 (62,64 %)	96 (26,96 %)	36 (10,11 %)

Проаналізувавши дані таблиці, бачимо, що за дванадцять років між переписами населення в Тернопільській області у найбільш численних групах населення призупинилась тенденція русифікації. У 2001 році 12,3 % вірмен визнають російську рідною мовою (мінус 16,2 %), 21,48 % білорусів (мінус 15,82 %) та 38,92 % євреїв (мінус 30,78 %).

Відбулись суттєві зміни і серед російського населення, де 19,57 % рідною вважають українську мову (збільшення на 11,87 %).

Зростає роль місцевої влади, що повинна бути каталізатором усіх державотворчих процесів. Для реалізації державної політики у сфері забезпечення прав та свобод національних меншин України в місцевих органах влади організовані відділи у справах національностей, міграції та релігій, які тісно співпрацюють з Державним комітетом України у справах національностей та міграції [6, с. 11], які щорічно звітують про ситуацію в областях та координують роботу національних товариств.

У Тернопільській обласній відділі у справах національностей та міграції упродовж 2000 року звернулось 41 особа [4, арк.1].

При Тернопільській обласній державній адміністрації, на виконання Указу Президента України №168/2002 від лютого 2002 р., створено Раду національно-культурних товариств, яка налічує 11 осіб. До її складу увійшли представники відповідних органів місцевої влади та п'яти національно-культурних товариств (азербайджанці, росіяни, поляки, євреї, німці) та Всеукраїнського товариства "Лемківщина" [5, арк. 1–2]. Засідання Ради відбуваються не частіше одного разу на рік. Це викликано, передусім, через незначну активність національних товариств. Відповідним службам місцевих органів влади доводиться запрошувати меншини до співпраці, адже на сьогоднішній день на Тернопіллі діють лише чотири обласні національно-культурні товариства – польське культурно-освітнє товариство, товариство "Міжнародної громадської організації "Товариство німців – Відергебурт", товариство "Єврейська община" та російське культурне товариство.

У Тернопільській області на рік продовжено [1, арк. 1–4] виконання комплексних заходів щодо розвитку культур національних меншин. Згідно з рішенням Ради представників національно-культурних товариств у 1998 році на Тернопільщині проведено дні Шмуеля Агнона, видатного єврейського письменника, лауреата Нобелівської премії [2, арк. 1–6]. У 1999 році відзначено 190-і роковини від дня народження визначного польського поета і письменника Юліуша Словацького [3, арк.1–6].

Сьогодні Україна виробляє свою національну політику, скеровану на всебічне економічне, політичне і культурне піднесення національних меншин. Історичний досвід свідчить про те, що взаємодія і взаємовплив багато в чому несхожих культур етнічних груп населення України з культурою українською є тим каталізатором, який прискорює процес їх відродження та розвитку.

Якщо у другій половині ХХ ст. значного розмаху набув обмін населенням між Україною та іншими республіками колишнього СРСР, то у дев'яностих роках ситуація докорінно змінилась. Міграційна активність змінила вектори свого спрямування. В Україну повертаються народи, що були насильно вивезені у часи правління тоталітарного режиму – татари, вірмени, греки, німці та інші. Почалась масова зворотня міграція і українців, особливо із Росії в Україну.

З кінця 80-х років поступово зростає міграція в країни далекого зарубіжжя – США, Німеччина, Ізраїль, Канада, а також Польща, Чехія і Словачія [6].

Отже, згідно з наведеними фактами та цифрами бачимо, що помітний вплив на зміну національного складу населення Тернопільщини мають міграційні процеси, які набувають коливального характеру, в залежності від політичних, економічних та суспільних чинників, що в тій чи іншій мірі мають місце в державі.

Ці матеріали досить-таки чітко показують етноси, схильні до асиміляції. Їх умовно можна поділити на три групи: етноси, у яких володіння рідною мовою не перевищує 20 %; відсоток володіння мовою своєї національності коливається в межах 20–50 %; найстійкіша група, де більшість представників меншин володіють рідною мовою, а отже є найстійкішими етносами.

У Тернопільській області до першої групи зараховують євреїв (7,8 %), поляків (8,6 %) і німців (18,7 %). Друга група – татари (26,9 %) та білоруси (40,1 %). Третя група – молдовани (62,6 %), вірмени (63,3 %), азербайджанці (71,7 %) та росіяни (80,3 %) [7].

Виходячи із наведених досліджень, можемо зробити висновки про те, що у досліджуваному нами регіоні України за останні роки чітко намітилась тенденція до українізації прибулого населення. Представники національних меншин усвідомлюють необхідність інтеграції в українське суспільство.

Еміграційні потоки в основному складаються із представників національних меншин, які виявили бажання повернутись на історичну батьківщину.

У свою чергу значна кількість українців повернулись на Батьківщину. Це в основному особи пенсійного віку, яких свого часу працювали на Далекому Сході, Сибірі тощо.

Велике значення у нашому дослідженні займає мерехтлива міграція, адже Україна виступає транзитною територією на шляху до країн Європейського Союзу.

Підсумовуючи наведене зазначимо, що Україна, як і більшість країн, певною мірою залежить від глобалізаційних процесів, які мають місце у сучасному світі. Побороти нові випробовування

самостійно Українській державі фактично неможливо. Для цього Україна взяла курс на активізацію роботи в рамках програм ООН та ЄС, а також через участь у роботі міжнародних неурядових організацій, які активно допомагають у вирішенні регіональних проблем та допомагають кваліфікованими консультаціями.

Список використаних джерел

1. Архів загального відділу апарату Тернопільської обласної державної адміністрації, ф. 1833, спр. 01-1а, 5 арк.
2. Архів загального відділу апарату Тернопільської обласної державної адміністрації, ф. 1833, спр. 01-1а, 6 арк.
3. Архів загального відділу апарату Тернопільської обласної державної адміністрації, ф. 1833, спр. 01-1а, 3 арк.
4. Архів загального відділу апарату Тернопільської обласної державної адміністрації, ф. 1833, спр. 05-286, 1 арк.
5. Архів загального відділу апарату Тернопільської обласної державної адміністрації. Ф. 1833, спр. 05-2а, 3 арк.
6. Вісник держкомнацміграції України. – 2002. – № 1. – 104 с.
7. Державний комітет статистики України. Тернопільське обласне управління статистики. Національний склад населення Тернопільської області. Розподіл населення за громадянством та віком. Всеукраїнський перепис населення 2001 року. – Тернопіль, 2003. – 124 с.
8. Держкомстат України. Тернопільське обласне управління статистики. Перерахунок чисельності наявного та постійного населення за даними переписів населення 1989 року у зв'язку з адміністративно-територіальними змінами на 1 січня 1998 року. – Тернопіль, 1998. – 21 с.
9. Довгань А. Про що свідчать опитування // Вільне життя. – 25 березня 1990.
10. Жидкий М. Про національний склад населення Тернопільської області // Вільне життя. – 22 серпня 1990.

Владимир Ткач

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦИОНАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ (ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕНИЯ 1989 ГОДА И ВСЕУКРАИНСКОЙ ПЕРЕПИСИ 2001 ГОДА)

В этой статье автор исследует изменения в структуре населения Тернопольской области по результатам переписи населения 1989 года и Всеукраинской переписи 2001 года, рассматривает изменения, выясняет новые тенденции, сравнивает влияние на поведение населения национальной политики СССР и Украины на примере одной области. Статья дает возможность проанализировать демографические и социально-экономические характеристики, определить этногосударственные закономерности развития области на протяжении 1989–2001 гг.

Ключевые слова: население, национальная структура, перепись населения, СССР, Украина.

Volodymyr Tkach

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE NATIONAL STRUCTURE OF POPULATION OF TERNOPIL REGION ACCORDING TO THE ALL-UNION CENSUS IN 1989 AND THE NATIONAL CENSUS IN 2001

In this research the author describes changes in the structure of the population of Ternopil region according to the All-Union census in 1989 and the All-Ukrainian census in 2001, examines the changes, clarifies the new trends, compares the impact of the national policy of the Soviet Union and Ukraine on the behavior of the population on the example of one area. The article gives a possibility to explore the demographic and socioeconomic characteristics and establishes state ethnic patterns of development of the region of 1989–2001 years.

Key words: population, the national structure, population census, the USSR, Ukraine.